

UDK:801.541.1
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 6/1988

Mirko Peti

Zavod za jezik IFF, Zagreb

ZAMJENICE I ONOMATOPEJE

Zamjenice i onomatopeje promatraju se ovdje kao krajnji rezultat gramatikalizacije i semantizacije jezika. Ni jedne ni druge same po sebi nisu još dovoljne za punu jezičnu komunikaciju, jer jednima nedostaje semantički značljiv oblik a drugima gramatički smisljena forma. Tek projiciranjem jednih u druge, odnosno načelâ po kojima su organizirane, od tih u sustavu tek komunikabilnih jezičnih jedinica nastaju prave komunikativne jezične jedinice, sve ostale. Jezik u komunikaciji ne funkcionira dakle ni kao zamjenica ni kao onomatopeja nego kao rezultanta tih dvaju temeljnih načela svoje organizacije.

I zamjenice i onomatopeje imaju u znanstvenoj literaturi svoje već sasvim određeno mjesto. Prve više u lingvističkoj, posebno gramatičkoj, kao vrsta riječi, druge u književnoteorijskoj, posebno retoričkoj, kao stilska figura. Pitanje međutim njihova međusobnog odnosa dosada gotovo da i nije bilo predmetom sustavnijega lingvističkog promišljanja. Malo su se ili nikako jedne dovodile u vezu s drugima. Unatoč okolnosti da i zamjenice i onomatopeje u užem smislu riječi čine u svakom jeziku brojem relativno malen i manje-više konačan, zatvoren skup jezičnih jedinica, čime se usporedba jednih s drugima znatno olakšava.

Na prvi se pogled međutim i ne čini da bi među zamjenicama i onomatopejama moglo biti išta zajedničko po čemu bi ih vrijedilo uspoređivati i izvoditi iz toga bilo kakve znanstveno relevantne zaključke. Možda je jedan od razloga nepovezivanju zamjenica i onomatopeja i spomenuta interdisciplinarna podvojenost u tumačenju primarnog položaja u sustavu i dominantne funkcije u komunikaciji tih dviju vrsta jezičnih jedinica. Znanstvenoj je pozornosti, koja se, oko jezika, tradicionalno kretala u pretežno gramatičkim okvirima, s jedne strane, stalno, čini se, izmicala semantika¹ i pragmatika zamjenica, a s druge joj je, zbog orijentacije na poetički aspekt pojave, izmicao uvid u gramatiku onomatopeja.

Na osnovi izostavljanja onomatopeja, čistih značenjskih oblika, iz klasifikacije jezičnih jedinica po vrstama riječi, unutar određenih gramatičkih paradigama, lijepo se vidi kako je tradicionalni nauk o jeziku, koji se znanstveno manifestira najčešće u gramatičkom opisu, oduvijek muku mučio sa semantičkim jezičnim fenomenima, ne znajući što bi s njima, kamo da ih u opisu jezika svrsta, na koje mjesto u sustavu stavi. A veza se među zamjenicama i onomatopejama, jednim pogledom obuhvaćenima baš po načelu suprotstavljenosti jednih drugima — nakon uvida u specifičnost odnosa i jednih i drugih i prema jeziku, odnosno sustavu, i prema izvan-

¹ Riječ je o semantici koja se bavi značenjem što nastaje u srazu jezične jedinice s izvanjezičnom situacijom. Zamjenice nemaju takva značenja.

jezičnoj situaciji, odnosno pragmatici — nameće tako reći kao nešto sasvim prirodno i samo po sebi razumljivo.

Zanimljivo je, rekli bismo čak uzbudljivo, utvrditi okolnost da u jeziku, koji je, misli se, sav nužno gramatički organiziran, pa ga se često i poistovjećuje s gramatikom, kao nečim što mu je imanentno, ima i takvih jezičnih jedinica koje na poseban način, krajnjom svojom semantiziranošću, gotovo zornom značljivošću svojih jezičnih oblika, izmiču ustaljenim shemama gramatičkog organiziranja, i u komunikaciji funkcioniraju, izvan gramatičkih paradigama, kao čiste, situacijski uvjetovane, malne prirodne jezične geste. To su onomatopeje, izrazito oponašalačke jezične jedinice, koje se svojom gotovo izravnom vezom sa situacijama u izvanjezičnoj zbilji, kao njihova paslika, slabo ili nikako uklapaju u već postojeće gramatičke forme jezika kojemu pripadaju.

S druge pak strane nije ništa manje zanimljivo utvrditi da ima i takvih jezičnih jedinica koje, bez mogućnosti izravnog dodira s izvanjezičnom situacijom i uvjetovanosti njome, smisljeno egzistiraju samo u zadanim okvirima gramatičke organizacije jezika, unutar već ustaljenih gramatičkih paradigama, koje, kao matrice sustava, omogućuju nesmetano odvijanje komunikacije jezikom. To su zamjenice, također oponašalačke jezične jedinice, samo što predmet oponašanja u njih sada više nisu, kao u onomatopeja, izvanjezične situacije, nego, baš obratno, situacije isključivo jezične, odnosno gramatički konteksti koji nastaju uspostavljanjem određenih formalnih odnosa među pojedinim vrstama jezičnih jedinica u svim njihovim mogućim oblicima.

Na primjeru se zamjenica i onomatopeja, obuhvatimo li ih jednim pogledom, uočava određena pravilnost u funkcioniranju jezika: što se jezik svojim živim oblikom pokušava više približiti zbiljskoj situaciji, kakav je slučaj s onomatopejama — jezičnim jedinicama u kojih se izraz sa sadržajem, u približavanju jednoga drugomu, poistovjećuje, znače isto, te ih i nije moguće razlikovati — to se više, jezik, udaljava od svoje ustaljene forme, izmiče mu mogućnost formaliziranoga paradigmatškog organiziranja. I obratno: što se jezik više ustaljuje u svojoj već postojećoj formi, kakav je slučaj sa zamjenicama, jezičnim jedinicama u kojih se izraz i sadržaj, u uzajamnom udaljavanju, jedan od drugoga odvajaju i znače različito, to je manje, jezik, u mogućnosti živim se svojim oblikom približiti kakvoj novoj izvanjezičnoj situaciji.

Iz dvaju različitih odnosa jezika prema izvanjezičnoj situaciji, zamjeničkog i onomatopejskog, nastaju u jeziku i dva različita procesa: semantizacija i gramatikalizacija. Približavanjem jezičnih jedinica izvanjezičnim situacijama jezični se suatav semantizira, a udaljavanjem se jezičnih jedinica od izvanjezičnih situacija jezični sustav gramatikalizira. Semantizacija i gramatikalizacija dva su uzajamno suprotstavljena procesa u jeziku, po kojima valja razlikovati, s jedne strane, jezik samo kao gramatički smislenu formu, a s druge samo kao semantički značljiv oblik². Otuda se, u komunikaciji, pri svakom izricanju jezikom, pogotovo novoga, osjeća uvijek stanovit otpor gramatičkih struktura semantičkima, već ustaljene forme no-

² Na samom primjeru zamjenica i onomatopeja pokazuje se nužnim pojmovno razlikovati oblik od forme, termine koji su se dosada upotrebljavali uglavnom sinonimno. Oblik je ovdje ono što izmiče gramatičkoj formi jezika, premda joj nikad ne može izmaći sasvim, i u dodiru je s izvanjezičnom situacijom nosilac značenja, a forma ono što se, gubeći situacijsko značenje, ustaljuje u jezičnom sustavu, osiguravajući jeziku u upotrebi bar minimum smisla.

vim, još nepoznatim oblicima. Zamjenice i onomatopeje mogu se tumačiti kao krajnji rezultat djelovanja tih dvaju uzajamno suprotstavljenih procesa u jeziku, gramatikalizacije i semantizacije sustava, te su stoga kao već gotovi, u samom jeziku postojeći modeli prikladne za njihovu ilustraciju i opis.

Krajnja bi radikalizacija bilo jednoga bilo drugoga od tih dvaju procesa u jeziku, kad bi ili jedan ili drugi od njih zahvatio sve jezične jedinice, u konačnici značila ili, s jedne strane, raspad jezičnog sustava, njegovo svekoliko razznačivanje, ili, s druge, njegovu posvemašnju komunikacijsku zakočenost. Zbog toga se, od raspada semantizacijom, u komunikaciji jezik i brani gramatikalizacijom svojih jedinica. I obratno: od pretjerane se formalizacije svojih jedinica gramatikalizacijom jezik brani njihovom semantizacijom. U projekciji jezičnog sustava ili samo jednim ili samo drugim od dvaju navedenih procesa komunikacija jezikom ne bi dakle bila moguća. Jezik, očito, u komunikaciji ne funkcionira ni kao zamjenica ni kao onomatopeja, ni po načelu organizacije jednih ni po načelu organizacije drugih. Prema tome, ni onomatopeje, jezične jedinice nastale kao krajnji rezultat približavanja jezika izvanjezičnim situacijama, ni zamjenice, jezične jedinice nastale kao krajnji rezultat udaljavanja jezika od izvanjezičnih situacija, same po sebi ne mogu biti i nisu još komunikativne jezične jedinice. Za komunikativnost, i jednima i drugima, nedostaje ona druga strana: zamjenicama semantička a onomatopejama gramatička. I jedne su i druge dakle tek komunikabilne jezične jedinice, i tek projekcijom jednih u druge, iz njihovih rubnih pozicija, s krajnje suprotnih polova jezičnog sustava, zamjenicâ u onomatopeje i onomatopejâ u zamjenice, na sjecištu načelâ njihova organiziranja, mogu, u središnjem dijelu, nastati i nastaju prave komunikativne jezične jedinice, u jeziku sve ostale.

Kad bi sve jedinice u jeziku bile samo onomatopeje, odnosno tvorene na onomatopejskom načelu poistovjećivanja izraza sa sadržajem, sav bi se jezik pretvorio u samo jednoznačnu jedinstvenu gestu, i komunikacija bi njime bila zapriječena, bio bi kao jezik — vazda otvorena mogućnost — dokinut, pa bi bila moguća još samo izvanjezična komunikacija. Jednako tako, kad bi sve jezične jedinice bile samo zamjenice, odnosno tvorene na zamjeničkom načelu nužnog razdvajanja i udaljavanja izraza od sadržaja, s obaveznim postuliranjem pragmatike kao komunikacijskog sredstva uza svaki iskaz, sav bi se jezik, i opet, pretvorio u samo jednoznačnu jedinstvenu gestu, i komunikacija bi njime bila zapriječena, a moguća bi bila samo izvanjezična.

Prema tome, ni zamjenice ni onomatopeje same po sebi kao jezične jedinice nisu još dovoljne za normalno odvijanje pune jezične komunikacije. Prve zbog svoje prevelike, druge zbog premale razlikovnosti prema izvanjezičnoj situaciji, a ta se, i jedna i druga, očituje u stupnju razlikovnosti izraza i sadržaja tih jedinica: u zamjenica je maksimalna a u onomatopeja minimalna. Ono što je, s jedne strane, različito do nerazpoznatljivosti, ili, s druge, do nerazpoznatljivosti isto, slabo je ili nikako komunikativno, jer za komunikaciju nije na prikladan način motivirano. Otuda je položaj zamjenica i onomatopeja u komunikaciji paradoksalan: same po sebi za komunikaciju nedovoljne, jezičnoj su komunikaciji nužna pretpostavka. Tek komunikabilne, ali ne još i komunikativne.

Ma koliko se, s jedne strane, u komunikaciji jezik pokušavao svojim značenjskim oblikovanjem, odnosno oblikovanjem značenja, približiti izvanjezičnoj situaciji, nikada joj se ne može približiti sasvim i potpuno se s njom identificirati. Ma koliko se, s druge, svojom smislenom formalizacijom, odnosno formaliziranjem smisla

pokušavao od nje udaljiti, nikada mu to u potpunosti ne uspijeva. Onomatopeje i zamjenice među ostalim su jezičnim jedinicama samo najradikalniji rezultat takvih pokušaja jezičnog sustava da, s jedne strane, izade sav izvan sebe i potpuno se otvori značenjskom oblikovanju izvanjezičnih situacija i s njima se identificira, a s druge da sav uđe u sebe i zatvori se u smislenu formalizaciju vlastitih jezičnih normi. Jezik međutim ne postoji i ne funkcionira, niti može, ni samo na način onomatopeja ni samo na način zamjenica, ni samo kao otvoreni proces ni samo kao zatvoreni sustav, nego postoji i funkcionira, uspostavljajući ravnotežu, u sebi i oko sebe, u isti mah i kao jedno i kao drugo, i kao oblik i kao forma, uvijek od sebe različit i sebi uvijek isti.

Živi se jezik — za složenu i punu komunikaciju — kao sustav zatvoren, a kao proces otvoren, nalazi i funkcionira baš u prostoru između zamjenica i onomatopeja; zamjenica, koje su, gramatički, prejezične, odnosno metajezične, toliko da su, semantički, nejezične, izvanjezične, i onomatopeja, koje su semantički prejezične, odnosno metajezične, toliko da su, gramatički, paradigmatički — nejezične, izvanjezične.

Kloneći se krajnosti i jednostranosti u reduciranju sustava ili na samo gramatičku ili na samo semantičku funkciju, jezik u komunikaciji ne funkcionira ni na tipično zamjenički ni na tipično onomatopejski način, niti mu je uputno otuda tumačiti postanak ili prognozirati opstanak. Nije nam naime namjera ovdje oživljavati onomatopejsku teoriju o postanku jezika, u njezinoj povijesnoj projekciji, niti joj pridodavati kakvu novu zamjeničku, ali nam je stalo pokazati da u ovdje skiciranoj metodološkoj opciji, u nepovijesnom smislu, jezični sustav u svojoj temeljnoj organizaciji zaista opstoji i funkcionira na način zamjenica i onomatopeje, istodobno, ako se tako može reći, odnosno kao rezultanta njihove uzajamne različitosti i istosti, na dvama suprotstavljenim polovima jezika: gramatičkom i semantičkom, utječući se onom komunikacijski nezaobilaznom i najvažnijem: pragmatičkom.

Jezik se, sa svim svojim komunikacijskim mogućnostima, korijeni i plodonosno rascvjetava baš na opreci među zamjenicama i onomatopejama, odnosno načelima njihove organizacije, uzimajući, od jednih formu i smisao, od drugih oblik i značenje, i spajajući ih u nov, komunikacijski upotrebljiv jezični sustav. Jednom riječju: jezik ne funkcionira ni samo kao zamjenica, po načelima zamjeničkog organiziranja, kao čista i prazna gramatička forma, ni samo kao onomatopeja, po načelima onomatopejskog organiziranja, kao semantički oblik, ispunjen situacijskim značenjem, nego komunikacijski svrhovito funkcionira kao nešto između, treće, rezultanta toga dvojega, i jednomu i drugomu slično, na sliku im i priliku, ali od jednoga i drugoga ipak i različito. Jezik je dakle, očito, nešto treće, što nastaje u igri toga dvojega: onomatopejskog zova posvemašnjem otvaranju izvanjezičnim situacijama, njihovu oblikovanju, i zamjeničke okrenutosti maksimalnoj formalizaciji sustava, krajnjoj njegovoj konvencionaliziranosti. Stalno u napetosti između već stvorenoga u jeziku, manje-više poznatoga, i novoga stvaranja. Stoga tako nastali jezik, odnosno jezik u svakodnevnoj živoj komunikaciji, i može biti uvijek isti, sebi jednak, i uvijek različit, od sebe drukčiji.

I zamjenički i onomatopejski način funkcioniranja jezika u komunikaciji, promatramo li ih odvojeno, karakteristični su za usmeni oblik komuniciranja, pri kojemu su sudionici komunikacije u neposrednom fizičkom dodiru unutar kruga osjetilno dostupne zbilje koju komuniciraju, pa komunikacija, zbog komunikacijske nepotpunosti zamjenica i onomatopeja kao jezičnih jedinica, o kojoj smo već go-

vorili, i jest moguća samo na blizinu, i o manje-više već poznatomu, pragmatički-iskustveno prezentnom, a ne i na daljinu, i o nepoznatomu, fizički odsutnomu i tek metafizički prisutnomu, izvan kruga neposrednoga čutilnog dosega. Semantičkom se neposrednog izricanja i semantičkom pokazivanja u takvom tipu komunikacije tada nadomješta komunikacijska manjkavost njegovih jezičnih jedinica.

Ipak, bez zamjenica i onomatopeja, u užem, pa onda, dakako, i u širem smislu riječi, gramatički i semantički ustaljenih oponašalačkih gesta u jeziku, prazne forme i punog oblika, komunikacija bi jezikom bila znatno otežana i usporena, ako bi i bila moguća. Da jezik dakle funkcionira samo po stvaralačkom načelu, a ne i po oponašalačkom, tj. da samo stvara, uvijek novo, a ne i oponaša već postojeće stvoreno, sebe jednako kao i zbilju oko sebe, bio bi kao sredstvo za komunikaciju neupotrebljiv, kao što bi neupotrebljiv bio, vidjeli smo, da funkcionira samo na oponašalačkom, odnosno zamjeničkom načelu, bez udjela stvaralačkoga. Jezik dakle i u komunikaciji ima dvojni narav: odnosi se njime i stvaraju i imenuju, oblikuju i formaliziraju, i nipošto nije riječ o sustavnom isključivanju jednoga drugim nego o situacijskoj primarnosti jednoga pred drugim.

O sadržaju onoga što se izriče bilo kojom vrstom riječi možemo imati neko iskustvo iz izvanjezične zbilje, pa će se, otuda, bar donekle, znati što je i što znači npr. *jabuka*, *žalost*, *trčati*, *velik*, *blizu*, *budući da*, itd. Samo o sadržaju onoga što se označuje zamjenicama iskustva baš nikakva nemamo, niti ga možemo steći, pa zato ne znamo ništa o tome što u izvanjezičnoj zbilji jest, i što znači npr. *on*, te stoga tu zamjenicu, jer u njoj nema jezičnog sadržaja koji bi bio empirijski spoznatljiv, nije moguće definirati, osim kao zamjenicu, ni u rječniku, na način kako se to čini npr. s leksemom *čovjek* i sl. *On* se u rječniku može definirati samo u gramatičkim terminima, kao zamjenica, što je, dakako, još jedan od dokaza da su zamjenice izrazito metajezični elementi u jeziku, jezičnometajezični, sustav u sustavu, za razliku od onomatopeja, koje su, na drugoj strani sustava, situacijskometajezične jezične jedinice³.

Ono pak što je metajezično ne može se terminologizirati, postati termin, jer na specifičan, posredan i neterminološki, imenski način već jest termin. Zato zamjenice i onomatopeje ne mogu biti termini. Po svojoj naravi zamjenice su jednakovrijedne imenima⁴. Stoga u komunikaciji jezikom i ne zamjenjuju imenice, s njihovim leksičkim i situacijskim, odnosno kontekstualnim značenjima, nego zamjenjuju samo imena unutar njihove formalne paradigme. I u sintagmi, odnosno rečenici, zamjenice stoje uvijek samo umjesto paradigmatškog odnosa riječi koje zamjenjuju. Riječi se, doduše, osobito imenice, često i shvaćaju zapravo samo kao imena za stvari i pojave, pa otuda onda i zaključak o mogućnosti njihova zamjenjivanja zamjenicama. Ali su riječi, dakako, u svojoj semantičkoj konzistentnosti, i nešto više od pukih imena, ono neimenovano, što se ne da ničim zamijeniti i formalizirati. Zamjenice, prema tome, kao čiste gramatičke forme, zamjenjuju samo ono što je u imenici imensko, odnosno paradigmatično, a ne zamjenjuju ono što je u njoj značenjsko i pojmovno, sintagmatično, a to je njezino komunikacijski živo, situacijski uvjetovano jezično značenje. Zamjenicama se dakle označuje i može zamjenjivati samo jezično

³ Metajezičnik jeziku nije, dakako, samo gramatika sa svojim pravilima u zbilji jezika nego je metajezičnik jeziku jednako tako i semantika sa svojim situacijama u izvanjezičnoj zbilji. Jezik pragmatički tvrdno funkcionira onda kad odzrcaljuje u sebi obje te svoje metapozicije.

⁴ Ime se ovdje shvaća kao onomastički znak a ne kao gramatičko-semantički.

već stvoreni i imenovani svijet, one kao čiste forme samo na taj svijet upućuju, ali same, kao ni onomatopeje, ne mogu sudjelovati u jezičnom stvaranju svijeta. Nedostaje im za to značenje: kao sustavne jedinice, tek komunikabilne, jeziku pripadaju samo formom, ulazeći njome u njegov metajezik, u nj kao metajezik, i minimumom smisla koji ta forma omogućuje, a ne pripadaju mu oblikom i značenjem, onim značenjem koje bi osim temeljne semantike zamjenjivanja već imenovanoga moglo još i nešto drugo značiti.

Zamjenice nisu samostalne riječi, ne mogu se ni konotirati ni denotirati, pa bez upućivanja na objekt, imenovanost kojega zamjenjuju, ne mogu u jeziku imati krajnju komunikacijsku svrhu. Čiste gramatičke forme, bez značenja i mogućnosti oblikovanja izvanjezičnih odnosa, zamjenice se ne mogu parafrazirati, metaforizirati, podvrci bilo kakvom procesu semantizacije kojim bi se aktualizirala njihova veza s izvanjezičnom situacijom. Nose više obavijesti o jeziku kao smisljenoj formi nego o svijetu kao mogućnosti jezičnog oblikovanja, odnosno o jeziku kao oblikovanom svijetu. Zamjenice i onomatopeje označuju dakle, čuvaju i oponašaju samo već postojeće odnose i fenomene, i u jeziku i u zbilji, ali ne stvaraju nove.

Za razliku od pravih termina, koji označuju pojmove, da im se u njima ostvari jezični sadržaj, zamjenice i onomatopeje, poput imenâ, označuju izravno objekte, odnosno upućuju na njih, pri čemu između imena i onoga što se imenuje izostaje pojam. *Ja* i *on*, npr., izvan gramatičkih okvira nemaju svoga određenog pojma, pa se izvan tih okvira i ne mogu pojmiti, ne može se o njima imati pojam. Kao nešto objektivno, predmetno, *ja* i *on* u izvanjezičnoj zbilji dakle i ne postoje. Zbog toga zamjenice i onomatopeje, kao i imena, ne mogu biti u pravom smislu riječi termini: jer to već jesu. *On* je npr., unutar sustava, oznaka i termin za muški rod, i u gramatici i u pragmatiki, *ja* oznaka i termin za lice itd., a onomatopeje terminologiziraju pojedine situacije koje oblikuju. Zamjenica je dakle nešto samo za ime, u jeziku već imenovano, a onomatopeja samo ime za nešto.

Za svaku imenicu muškoga roda, s lijeve strane, u rječniku, može, kao oznaka roda, s desne strane stajati zamjenica *on*. U tekstu *on* može stajati iza svake takve imenice, po čemu se, i opet, ogleda njegova metajezična pozicija u jeziku, toliko karakteristična za sve zamjenice, njihovo bitno razlikovno obilježje prema ostalim jezičnim jedinicama. Krajnjom svojom formaliziranošću, tj. gramatičnošću, zamjenice dolaze iza jezika: imenica pa tek onda zamjenica, a ne obratno, jer su svojom krajnjom pragmatičnošću, kao geste u usmenoj komunikaciji, stalaje ispred njega, kao npr. lične, pokazne itd. Uvijek dakle izvan jezika a nikada sasvim unutar njega. U prostoru tako ocrtane pragmatike i gramatike zamjenica smješta se svekolika semantika jezika.

Zamjenice dakle nemaju jezičnog sadržaja koji bi bio empirijski spoznatljiv. Opravdano je stoga reći, zajedno s Benvenisteom, da one i nisu drugo do čiste forme komunikacije. Tu je, sa zamjenicama, u gramatikalizaciji svojih jedinica jezik otišao najdalje, svojom se formalnom organizacijom najviše udaljio od iskustveno utvrđive izvanjezične situacije, da bi joj se, posredno, u isti mah i najviše približio, kao gramatički ustaljena forma koja se otvara komuniciranju različitih vidova zbilje jezikom.

Iz zamjenica, čistih jezičnih formi, ne možemo doznati gotovo ništa o zbilji, izvanjezičnim situacijama, nego samo o jeziku, njegovu formalnom ustrojstvu, a iz onomatopeja, obratno, vrlo ćemo malo doznati o jeziku, pogotovo ne o njegovoj unutrašnjoj paradigmatškoj organizaciji, a mnogo više o zbilji, izvanjezičnim situ-

acijama, s kojima su onomatopeje, zamjenjujući ih, gotovo u neposrednom dodiru. Po tome su i onomatopeje svojevrstne zamjenice zbiljskih situacija, baš kao što su i zamjenice, s druge strane, onomatopeje gramatičkih situacija, kao jezične organizacije praktičkih, ili, ako baš hoćemo, pragmatičkih mogućnosti komuniciranja. Onomatopeje upućuju na izvanjezične situacije i pokazuju ih kao moguće objekte komuniciranja, a zamjenice upućuju na gramatički tipične jezične situacije i pokazuju ih kao moguće načine komuniciranja. Jedne dakle pokazuju što se može a druge kako jezično komunicirati.

Budući da i jedne i druge, kao vezne i stoga nesamostalne jezične jedinice, u svojoj temeljnoj funkciji već oponašaju, onomatopeje zbilju a zamjenice jezik, a ujedno ih time i zamjenjuju, njih same nije ničim moguće ni oponašati ni zamjenjivati. Da jest, neutralizirala bi se i time dokinula njihova izvorna oponašalačko-zamjenička bit, pa ne bi više bile to što jesu: slika, u malome, samoga jezičnog sustava, dviju njegovih bitnih silnica, semantizacije i gramatikalizacije, dvaju uzajamno suprotstavljenih procesa u rezultanti kojih se tek omogućuje komunikacija jezikom. Budući da su u isti mah i organski dio jezika i njegova slika u malome, takvim svojim položajem u sustavu i udjelom u njegovu funkcioniranju i zamjenice takvim svojim položajem u sustavu i udjelom u njegovu funkcioniranju i zamjenice su i onomatopeje po svojoj naravi dvojne: ujedno i jezične i metajezične jedinice. Projekcijom u jezik, s krajnjih rubova sustava, bitno određuju organizaciju njegova središnjeg dijela.

Dok se onomatopeje u svojoj oblikovnosti motiviraju semantički, izvanjezičnim situacijama, dotle se zamjenice u svojoj formaliziranosti motiviraju gramatički, jezičnim kontekstom. Između gramatike i semantike nalazi se, moguća je, pragmatika jezika, njegovo spuštanje u samu bit žive, zbiljske komunikacije. Bez nje su, pragmatike, i gramatika i semantika, same po sebi, neznatljive, i tek njihovim srazom, u pragmatiki, nezaobilaznoj zbilji komunikacije, nastaju jezična značenja. Srazom zamjeničkoga i onomatopejskog načela, zamjenica i onomatopeja, samo gramatički i samo semantički organiziranih jezičnih jedinica, stvaraju se u jeziku komunikativne jezične jedinice, sa značenjem, osposobljene ući i u najzahtjevniji komunikacijski opticaj. Samo jezične jedinice nastale križanjem tih dvaju načela organizacije jezika, jednoga u kojemu je izraz udaljen od sadržaja do nerazaznatljivosti, i drugoga, u kojemu je izraz sadržaju približen do poistovjećivanja, omogućuju i mogu omogućiti punu jezičnu komunikaciju. Jedinствен primjer takvih dvojstveno organiziranih jezičnih jedinica, u koje je ugrađeno i zamjeničko i onomatopejsko načelo, jest lična zamjenica *ja*. *Ja* je, gramatikalizirano, u jeziku semantički živo jezgro sustava, u kojemu se zameću i iz njega izlaze, pragmatičkom pozicijom izricanja, sve komunikacijski relevantne jezične funkcije. Lična zamjenica *ja* rezultanta je dvaju već spomenutih dominantnih procesa u jeziku: semantizacije i gramatikalizacije, nastalih kao posljedica krajnjeg približavanja jezika izvanjezičnoj situaciji i krajnjeg udaljavanja od nje. Po tome je *ja*, gle čude, u isti mah i smisljena forma jezika i njegov značenjski oblik.

Gramatikalizirati se, do čistih formi, i mogu u jeziku samo semantički jake jezične jedinice, a semantički su jake one jezične jedinice koje su pragmatički jake, tj. one koje imaju svoje jako uporište u izvanjezičnim situacijama. A to su baš zamjenice, semantika kojih se, preko gesta u pragmatiki usmene komunikacije, transformira do gramatički ustaljenih formi u semantici pisane komunikacije. Među zamjenicama na prvom je mjestu, dakako, lična zamjenica *ja*. Svojim položajem u

sustavu i funkcijom u komunikaciji ta je zamjenica najbolja ilustracija dvojnosti organizacije jezika, u uzajamnoj suprotstavljenosti njezina gramatičkog i semantičkog vida, i razrješavanja te dvojnosti u pragmatiki izricanja.

S ja se uspostavlja najotvorenija komunikacijska pozicija jezikom: u njoj je jezik i gramatički formaliziran i semantički oblikovan i pragmatički utjelovljen u govorniku koji se njime služi. U isti mah, posredstvom govornika, izvanjezičnoj zbilji maksimalno približen i od nje najviše udaljen: i forma i oblik, a ne samo jedno ili samo drugo. Samo s komunikacijske pozicije *ja* jezik može, da bi zbiljski nešto značio, doprijeti do zbilje i komunikacijski je svu obuhvatiti, jer u toj poziciji prestaje biti samo semislena forma i postaje, posredovanjem pragmatike, u ličnosti govornika, živ značenjski oblik. *Ja* je uvijek pokretna, živa i senzibilizirana presječišna točka govora i jezika, situacije i sustava, u kojoj se, pragmatikom izricanja, začinje i od koje počinje svaka komunikacija koja nešto znači, pa se u pragmatiki izricanja korijeni i gramatika i semantika izrečenoga.

Ja se (*s ti*, koje je samo drugo lice od *ja*) iz komunikacijskih razloga nužno otvara prema *to*. Što je *ja* za jezik i ličnost, komunikacijski smisljena forma i značenjski aktualiziran oblik, tj. govornim aktom svaki put od govornika (u)o(b)ličena forma, to je, u opreci, *to* za izvanjezičnu situaciju i njezinu bezličnost. Kako god je dakle *ja* i zamjenica i onomatopeja, za jezik i ličnost govornika, jednako je i *to* i zamjenica i onomatopeja, za izvanjezičnu situaciju i njezinu bezličnost. Samo *ja* može u jeziku nositi i u upotrebi uvijek nosi semantičko obilježje živoga, prema *to*, koje može nositi i u upotrebi u jeziku uvijek nosi samo semantičko obilježje neživoga. *S ja* se sve oličuje, uobličava i postaje značenjski živo, a *s to* se sve obezličuje, formalizira i postaje značenjski mrtvo. *Ja* je oličenje jezika i svijeta, a *to* njihovo posvemašnje obezličjenje. *Ja* je zamjenička onomatopeja za jezik a *to* onomatopejska zamjenica za svijet, *ja* konkretizira lice, *to* situaciju.

U projekciji ovdje skiciranog modela sve bi jezične jedinice imale dvojni narav: zamjeničku i onomatopejsku, sve bi, u širem smislu riječi, bile u isti mah i zamjenice i onomatopeje, imale i formu i oblik, jedno u sustavu, drugo u komunikaciji, te s njima, dakako, smisao i značenje. Zamjenice se i onomatopeje u tom širem smislu riječi stvaraju u jeziku svakodnevno. Sve situacijsko-semantički stereotipne i gramatički konvencionalizirano korektne upotrebe jezika nisu drugo nego *to*. Ulogu zamjenica i onomatopeja u širem smislu riječi mogu, dakako, preuzeti i druge vrste riječi kad se posuđuju iz kojega drugog jezika, radi popunjavanja pragmatičko-semantičkih praznina u iskustvu sa zbiljom komunikacijski obuhvaćenom samo vlastitim jezikom. Postanu li npr. imenice samo verbalne zamjenice za već ustaljene izvanjezične situacije, u procesu gramatikalizacije određenih pragmatičkih stereotipa ponašanja, te se imenice, samo u funkciji imenovanja a ne i značenjski relevantnoga stvaranja zbilje, ponašanju kao i prave zamjenice: formaliziraju već postojeće odnose a ne stvaraju i ne oblikuju nove. Koliko god se njihovom upotrebom u jeziku dobiva, jer se jezik kodno ustaljuje i semantički »demokratizira«, jednako se toliko i gubi: na račun formaliziranja zbilje u komunikaciji izmiču joj mogućnosti njezina stvaralačkog oblikovanja. Oponašajući kanonizirane stereotipe zbilje, jezik gubi svoju komunikacijski vrlo važnu kreativnu funkciju.

Procesi onomatopeizacije i pronominalizacije, odnosno semantizacije i gramatikalizacije, širi su dakle i od samih zamjenica i onomatopeja. Zamjenice i onomatopeje samo su katalizatori tih procesa. Kroz njihove filtre u središnji dio sustava kao komunikacijski osposobljene ulaze sve jezične jedinice.

Zamjenjivanjem, na gramatičkom, i oponašanjem, na semantičkom planu, jezične se mogućnosti iskazivanja reduciraju, pa se i sam jezik počinje shvaćati i upotrebljavati pretežno u svojoj nominalističkoj funkciji, sveden uglavnom samo na imenovanje, odnosno etiketiranje, po već ustaljenim komunikacijskim stereotipima. Takva jedna semantičko-pragmatički relevantna zamjenica, odnosno gramatički izvanparadigmatska onomatopeja jest i komunikacijski vrlo učestao jezični izraz *super*. Kao zamjenica i onomatopeja u širem smislu riječi, taj izraz zamjenjuje i same zamjenice, odnosno onomatopeje, *ja* i *to*, jer je u isti mah i jezična gesta iskazivanja žive značenjske ličnosti i objektivizirana forma poistovjećivanja s identificiranom izvanjezičnom situacijom. Tim se izrazom između *ja* i *to* uspostavlja gotovo savršena komunikacijska sukladnost. Zato taj iskaz, i unatoč krajnjoj gramatičko-semantičkoj redukciji, ili možda baš zbog toga, ima golemu komunikacijsku vrijednost. I Tito, kao ime za osobu, bilo je i još je takva jedna onomatopeja — za situaciju, i u isti mah zamjenica — za Jugoslaviju kao sustav, a vele da je i nastalo, u pragmatici izricanja, sljubljanjem zamjenica i onomatopeja *ti* i *to*.

RÉSUMÉ

LES PRONOMS ET LES ONOMATOPÉES

Dans cette contribution on traite des pronoms et des onomatopées en tant qu'unités linguistiques sorties de la radicalisation des deux processus dominants de la structure linguistique: celui de la grammaticalisation et celui de la sémantisation. Les unités ainsi produites ne sont pas encore suffisantes pour une complète communication linguistique: aux pronoms faisant défaut une forme qui porte la signification et aux onomatopées la forme grammaticale. Pour cette raison elles sont communicables tout en n'étant pas communicatives. Cependant, c'est par la projection des unes dans les autres, c'est à dire par la projection des principes selon lesquels elles sont organisées que se forment dans la langue les unités de communication proprement dites, capables de figurer même dans la circulation la plus exigeante et cela dans n'importe quel type de discours linguistique. Il s'ensuit donc que la langue dans la communication ne fonctionne ni selon le principe des pronoms ni d'après celui des onomatopées, comme elle ne fonctionne pas uniquement en tant que forme grammaticalisée ni comme forme pourvue de sémantisme mais comme la force résultant de ces deux principes fondamentaux de son organisation.